



Marginalanteckningar om Lacan, Gud, och det omedvetna

68

Ervik Cejvan, doktorand i religionsfilosofi

KÄRLEK OCH AGALMA

Gud är omedveten snarare än död, menar Lacan. Detta innebär, så som jag förstår det, att proklamationen av Guds död inte eliminerar Gud som ett *namn*. *Det omedvetna är strukturerat som ett språk*, menar Lacan. Gud är ett namn som kompenserar brist med fullhet, som installerar sig där den mänskliga existensen erfar ändlighet och omöjlighet. Kärlek, som ett av Guds namn, är en kompensation för frånvaron av sexuell förbindelse.

Det finns ingen sexuell förbindelse, menar Lacan. Kärlek, som ett av Guds namn, fungerar som en kompensation för frånvaron av en verklig fysisk relation, *den sexuella relationen*, mellan två. Var och en njuter för sig själv, därför finns ingen sexuell förbindelse. Sexakten är inte en hållbar relation och innebär alltså ingen förbindelse mellan könen, hur sexualiserade könen än är, som man, kvinna, heterosexuella eller homosexuella och dylikt. Kärleken, som en universellt antagen storhet, omfattar två och alla i kraft av sin universalitet. Kärlek, som ett Guds namn, installeras således som en sammanbindande kraft mellan två. Härigenom upptas de två som medlemmar av det universella namnet, kärleken, som ett Guds namn.

Var och en njuter för sig själv, därför finns ingen sexuell förbindelse.

Kärlekens Gud fyller gapet som den sexuella relationens omöjlighet öppnar upp – med kärlek. Varför är Gud ”omedveten” snarare än att bara *vara*?

Sexualitet och sexuell läggning är instanser av en makt-ideologisk bestämning av det biologiska könet. Det är endast i termer av sexualitetens begreppsliggörande av biologiskt kön som vi kan tala om en sexuell förbindelse, i termer av kärlek till exempel. Men biologiskt kön förbinder sig inte till en bestämd sexualitet. Innan könet sexualiseras och njutningen privatiseras och isoleras är njutningen enligt Freud en så kallat polymorf pervers aktivitet: Allt är underordnat njutningen och allt kan njutas av; huden, rösten, blicken, värmen och beröringen av en annan kropp.

Njutning, som en strikt taget självisk aktivitet, är alltså omöjlig ett resultat av förbindelse och snarare ett resultat av en instrumentalisering av allt som kan tjäna njutningen. Om begäret för oss samman mot sexakten är detta för det första på grund av dragning till det lacanska begärsobjektet: ”objekt litet a” (*objet petit a*). Begärsobjektet är inte en person men fantasin om en inre egenskap hos denna person. Lacan drar paralleller mellan *agalma* efter Platon i *Gästabudet*, en inre själskvalité som gör en person begärlig. Det kan röra sig om en detalj, ett så kallat partiellt objekt som till exempel händer eller ögon. Det behöver inte vara avgränsat till de sexualiserade kroppsdelarna, vilka de än må vara.



Anselm Feuerbachs målning av Platons *Gästabudet*.

Ett partiellt objekt fungerar som orsak till objektifieringen av hela personen. Med andra ord, det man begär hos en annan är detta ”objekt litet a”, en fantasi om den andre. Kärleken skapas som en idé eller ett narrativ mellan två som träder i en så kallad kärleksrelation med varandra. Det är en av orsakerna till att en sexuell förbindelse inte finns. Kärleksnarrativet, som till exempel att känna sig utvald och ämnad för varandra, är en ideologiskt inducerad motivering för den romantiska kärleksidén. Dess funktion är att motivera relationen mellan två just för att denna inte kan etableras på ett libidinalt plan, då den sexuella förbindelsen inte finns.

För att en förbindelse eller relation skall finnas måste det alltså ske ett utbyte mellan parter involverade i relationen. Förbindelsen som sådan är alltså helt frånvarande i en akt som involverar den enskildes njutning. Utbytet, vad det gäller förbindelsen som sådan, är till sin karaktär symboliskt och värdebetonat. Det bästa exemplet på detta är utbytet mellan varor och pengar. Man kan köpa sig till saker och ting, identifiera sin subjektiva position som ägare av dessa köpta ting och agera utifrån en sålunda konstruerad identitet. Förbindelsen finns dock på begärnivå där utbyte sker mellan diverse subjektiva positioner, som till exempel man och kvinna. ”Man” och ”kvinna” är emellertid språkligt bestämda symboliska positioner inom en meningsstruktur som grundas i en binär logik.

SPRÅK OCH VERKLIGHET

Såsom betecknande formulerar språket en så kallad signifiantkedja, en kedja av meningsformande betydelser. Dessa behöver inte ha en motsvarighet i verkligheten men fungerar fullt logiskt konsistenta med språkets semantiska struktur. Likaså har verkligheten en struktur som inte sammanfaller med språkets struktur. Men att det ena och det andra kan begreppsliggöras som

”strukturerat” råder det ingen tvekan om enligt Lacan. Så är till exempel förhållandet *S/s*, att ”beteckningen är över det betecknade”, en produkt av Lacans modifiering av Ferdinand de Saussures lingvistik som *visar* beteckningens (språkets) och det betecknades (verklighetens) olika domäner. Strecket mellan *S* och *s* tyder på *gapet* som skiljer de två sanningsdomänerna åt. Vad som är sant språkligt är inte nödvändigtvis sant ute i det varande.

DET ENA OCH DEN ANDRE

Evighet är en liten öppning mot en försvinnande minimal möjlighet men likväl en möjlighet: vi är inte säkra på att vi skall dö, även om vi vet att vi skall dö.

Den sexuella skillnadens bestämning grundas i en språklig *distinktion* mellan ”man” och ”kvinna” som begreppsloggör den sexuella skillnaden på grund av observationer av könens instrumentella funktionalitet. Så är till exempel mannen ”aktiv” och kvinnan ”passiv”. Lacan utmanar denna ”aristoteliska” förståelse av den sexuella skillnaden och föreslår en syn på man och kvinna som två arter av ett genus. Detta skulle enligt Lacan vara mer i enlighet med den psykoanalytiska erfarenhetens rön: det finns ingen sexuell förbindelse då vi inte kan tala om ett slags skillnad mellan man och kvinna. En därmed för psykoanalysen lämplig logik går tillbaka till Parmenides (540-480) och

hans idé om det *ena* (se till exempel Platons dialog *Parmenides*).

Skillnaden mellan X och Y är en skillnad mellan olika subjektiviteter. Lacans genusteori uppmärksammar således *intersubjektivitetens* problematik. Varje enskild individ har sina egna intentioner vilket påverkar den enskildes förståelse av sig själv och andra individer oavsett kön. Det åligger inte psykoanalysen att ta itu med den manliga normens dominans som dock inte förnekas, i alla fall inte av Lacan. Mansdominansen är en ideologisk fråga om maktordningens omstrukturering och mobilisering av politiska strategier som syftar att underminera samhällsordningens könsliga normer som sådana, ”manliga” såväl som ”kvinnliga”. Psykoanalysen påvisar därmed konsekvenserna av en felaktig identifiering av *genus* (”släkte”) med dess traumatiska, imaginära och semantiska *genes* (”ursprung”).

Ett annat namn för Gud är evighet. Evighet är en liten öppning mot en försvinnande minimal möjlighet men likväl en möjlighet: vi är inte *säkra* på att vi skall dö, även om vi vet att vi *skall* dö. Vad som alltså gör att vi skall dö till ett faktum bortom kunskap och säkerhet är *tron*. ”Döden är trons domän” (*La mort est du domaine de la foi.*), som Lacan uttrycker det på en konferens i Louvain, den 13 oktober 1972. Trots en visshet tror vi. Och ändå, om vi tror, önskar vi att vi var säkra ändå. En tro på en fullhet trots bristens uppenbarhet öppnar en avgrund mellan det möjliga och det omöjliga, som ett slags frihetens garanti, att man alltid är fri att tro. Tron tycks vara fast förbunden med fantasin. Individen är enligt Lacan förankrad i det imaginära, i fantasin, där relationer till det andra formuleras, och till den Andre, lagens och moralens instans, en verksam orsak som inte kan definieras i sig själv för att *det omedvetna är den Andres diskurs*, enligt Lacan. Den Andre är alltså *ett trons ting*.

Det som benämns som ting i sammanhanget är vad som saknar essens. Det finns dock som en särskild instans som besjalar tron med ett slags innehåll. Här är en invand logik inte till nytta. Tinget besjalar tron som är tingets förutsättning. Tron kan inte avfärdas eller karakteriseras som en illusion så länge den representeras genom ett ting som finns och som inte nödvändigtvis existerar i metafysiska termer men däremot i psykiska termer. Tron är med andra ord inte en illusion för att den som en övertygelse grundlägger en hel meningskedja. Trons ting är, vidare, en *formation av fantasi* som inställer sig i det nämnda gapet mellan språk och verklighet. Tron är till syvende och sist en kreativ akt som skapar en fullhet som överbrygger gapet mellan språk och verklighet, där distinktioner omöjliggör förbindelser, alltså utbyte.

Förbindelsens möjlighet trotsar gapets realitet, varför förbindelsen är av en annan ordning än gapets, där icke-förbindelsen, distinktionen, råder. Därav beteckningen *den Andre*, eftersom vi har att göra med en struktur installerad mellan själva språket och verkligheten, där själva psykoanalysens subjekt befinner sig; det omedvetna, som enligt Lacan är den Andres diskurs.

FEMININ NJUTNING

En så kallad sekularisering, en restriktion eller total reduktion av religionens moraliska och juridiska inflytande, när inte det omedvetna där Gud finns som ett namn för den Andre, det inre förbindelse med det yttre. Det inre, subjektet, som hos Lacan befinner sig mellan språk, begär och det omedvetna och som således är det omedvetnas, språkets och begärets subjekt, underordnad dessa beskaffenheter, träder i förbindelse med det yttre genom projektionen av sitt inre. Detta är en omedveten process då subjektet återfinner sig själv i det yttre, eller bara där; det dröjer kvar i den yttre bilden av sig själv emedan det alieneras för sitt inre själv.

*Men kvinnan är,
hör och häpna,
fullt kapabel att
njuta utan något
”instrument”.*

En sida av den Andre, lagens och moralens instans, kan tolkas som Guds ansikte, som stöds av feminin njutning menar Lacan. Så länge Gud fungerar som *garant* för lagen och sanningen är Gud ett namn för den Andre. Det omedvetna är den Andres diskurs, menar Lacan. Gud är därför *omedveten*: som ett namn för den Andre eller som en sida av den Andre, ”Guds-ansiktet” som Lacan kallar det.

Språket är genomsyrat med den manliga normen; det är *fallogocentriskt* enligt Derrida. Talet (*logos*) är dominerat av *fallos*, en norm som exkluderar allt som inte underordnas det. Den ”feminina njutningen” står hos Lacan för en njutning som inte är inducerad, men som liksom orgasmen, kommer. Njutning är enligt Lacan dock inte reducerad till sexuell njutning. Lacan använder beteckningen ”feminin” för att anspela på en ganska grundläggande föreställning om njutning som någonting bundet till en enligt Lacan aristotelisk naturvetenskaplig föreställning om ett njutningsorgan. Lacan leker med det grekiska ordet *organon* som betyder ”instrument” eller ”verktyg” och hänvisar till *Organon*, en senantik kompilation av Aristoteles samlade verk för ”logik”. *Organon* användes som ett standardverk för den tidiga naturvetenskapens metod och

analys, av Aristoteles peripatetiska skola, och var utförligt kommenterad och traderad av arabiska filosofer och vetenskapsmän ända till skolastiken.

Till frågan om "feminin njutning" binder Lacan ihop *Organons* vetenskapshistoriska betydelse som ett tolkningsverktyg för naturvetenskapliga och därmed biologiska teorier med mannens primitiva observation, att kvinnan saknar penis. Mannen är då i besittning av njutningsorganet och uppfattar det som ett för kvinnans njutning nödvändigt *instrument*. Men kvinnan är, hör och häpna, fullt kapabel att njuta *utan* något "instrument". Den aristoteliska *instrumentella* människosynen uppfattas av Lacan dominera vetenskapligt tänkande ända till Freud och man kanske skulle kunna säga även idag. Freud är enligt Lacan den förste som frågar sig: Vad vill kvinnan?

DEN TALANDE KROPPEN

Den aristoteliska naturvetenskapliga synen som enligt Lacan dominerar vår generella uppfattning om sexualitet, njutning och könsskillnad kan, liksom språket, karakteriseras som *fallogocentrisk*.

Den feminina njutningen som enligt Lacan stödjer idén om Gud bortom ord pekar, menar han, mot *det reala*, som *den talande kroppens mysterium*, *det omedvetnas mysterium*. Njutning är enligt

Gud är förhandlingsbar, ontologiserbar, tolkningsbar, meningsfull och meningslös, en och många, en och annan, med mera och ännu mer.

Lacan en form av vetande, en känslighet för en kroppslig erfarenhet som förmedlas i njutningen. Via njutning får vi tillgång till en extra-kunskap, ett seende som dock inte kan bli mer än ett intimt och personligt vetande. Men detta vetande är någonting extra i förhållande till annan kunskap. Kunskapen om Gud kan förstås som en sådan form av vetande: helt och hållet reserverat för den enskilde, det omedvetnas subjekt som träder i kontakt med det reala, bortom språk, tecken och symboler; den genomtränger fantasin och bryter begärets återkommande självändamålsenlighet.

Det är, liksom teologin visar, möjligt att producera *kunskap* om Gud, antagen eller sann. Men i mitt lacanska perspektiv lokaliserar jag ett *mysterium bortom* Gud. Psykoanalysen avslöjar det vi ännu inte har en kunskap om men på något sätt är varse om. Gud är förhandlingsbar, ontologiserbar, tolkningsbar, meningsfull och meningslös, en och många, en och annan, med mera och ännu mer. Dock, frågan om det omedvetna, det reala och "fallos", en normerande existens av det substanslösa, "objekt a", den pådrivande fantasin om en annans begär, "den Andre", lagens och etikens garant som enbart finns tack vare sina subjekts förnekade erkännande; frånvaro av sexuell förbindelse; kunskap bortom den vedertagna kunskapen, den så kallade mystiska erfarenheten som enligt Lacan snarare är en erfarenhet av *det* mystika än Gud, kärleken – allt detta är ett mysterium.

Vad vet vi om det, och hur kan vi veta när hela vår varelse är inställd på att stå livvakt för mysteriet? Det finns enligt den lacanska psykoanalysen någonting inom oss själva som inte kan förklaras. Vi kan veta, om vi vill. Men allt har sitt pris. Förlusten av verklighetsstöd avslöjar

verkligheten i dess reala form. Freud kanske avmystifierar Gud i sin myt om mordet på urfadern i *Totem och tabu*. Med Lacan är mysteriet omformulerat, som en fundamental del av mänskligt vara. Gud är kanske "utdriven", men bara som ett namn som teologin indrivit i det att den själv drivit ut Gud ur filosofin.

ATT LÄSA OM LACAN OCH ..

Butler, Judith. *Genustrubell*. Daidalos, 2007.

Foucault, Michel, *Sexualitetens historia*, 1-3. Daidalos, 2002.

Freud, Sigmund. Samlade skrifter av Sigmund Freud. Volym X: *Samhälle och religion*. Natur och kultur, 2008.

Lacan, Jacques. *Écrits*. Seuil, 1966.

Le Séminaire XI: Les Quatre Concepts fondamentaux de la psychanalyse (1964). Seuil, 1990.

Le Séminaire XX: *Encore* (1972-1973). Seuil, 1975.

Konferens i Louvain den 13 oktober 1972. URL: <http://www.valas.fr/Jacques-Lacan-Conference-a-Louvain-le-13-octobre-1972,013>

Illustration: *Gastmabl des Plato* (1873) av Anselm Feuerbach